

Powstanie w Getcie Warszawskim 19.04 – 16.05.1943

Na wstępie chciałbym zaznaczyć, że na temat Powstania w Getcie Warszawskim powstało już wiele opracowań, są one mniej lub bardziej szczegółowe, jedne zawierają opisy subiektywne z punktu widzenia świadków, inne cytują relacje świadków, jeszcze inne są „suchymi” książkami historycznymi. Fakt, że o Powstaniu się nie zapomina jest niepodważalnym zwycięstwem ludzi, którzy odważyli się przeciwstawić złu, jakie ze sobą pociągał nazizm. W poniższym tekście postaram się opisać skrótowo Powstanie. Zainteresowanych poszerzeniem wiedzy odsyłam do wspomnianych przeze mnie publikacji.

Strony:

Żydzi.

Żydzi, skupieni w ŻOB-ie, (Żydowska Organizacja Bojowa), mając świadomość nieuchronnej walki podzielili teren getta na trzy sektory bojowe. Pierwszym Było Getto Centralne – 9 oddziałów bojowych – dowódca Izrael Kanał. Drugim był teren Szopów Többensa i Schultza – 8 oddziałów bojowych w czasie powstania dowodził nimi Elizer Geller. Trzeci sektor – teren Szopu Szczotkarzy – 5 oddziałów bojowych z dowódcą Markiem Edelmanem. Każdy z oddziałów (grup bojowych) liczył 10 – 12 osób w wieku 19 – 25 lat. Grupy bojowe wywodziły się z takich środowisk jak: Dror, Haszomer Hacair, Bund, PPR, Gordonia, Akiba, Hanocar Hacyjoni, Poalej Syjon – Lewica, oraz Poalej Syjon – Prawica. Całością dowodził Mordechaj Anielewicz. Sztab Główny ŻOB znajdował się w bunkrze przy ul. Miłej 29, a później Miłej 8. System łączności opierał się na łączniczkach i łącznikach, którzy przekazywali decyzje sztabu do sektorów, a te grupom bojowym. Powstańcy dysponowali rewolwerami, pistoletami, niewielką ilością karabinów i kilkoma karabinami maszynowymi. Mieli do dyspozycji granaty i butelki zapalające. Brakowało jednak amunicji. W sumie siły powstańcze oceniane są na około 500 osób.

Drugą siłą w getcie było ŻZW (Żydowski Związek Wojskowy). Mimo szczątkowych informacji, dzisiaj wiadomo, że trzon ich sił zgrupowany był przy Placu Muranowskim w okolicach kamienicy 7/9, w której mieściło się dowództwo, (o którym nie wiele wiadomo). Oddział był podzielony na trzy około 20-to osobowe grupy. Kolejne dwa oddziały stacjonowały odpowiednio: 30 osobowy stacjonował przy ul. Karmelickiej 30 w rejonie Szopów Többensa i Schultza, drugi na terenie Szopu Szczotkarzy przy ul. Świętojerskiej. Obecności ostatnich dwóch zaprzeczają bojownicy ŻOB-u. Bojownicy ŻZW wywodziли się głównie z Betaru i osób sympatyzujących z prawicą. Oddziały ŻZW były jak na warunki okupacji bardzo dobrze wyposażeni w broń i przeszkoleni. Większość bojowników była po przeszkoleniu wojskowym lub przed wojną odbyła służbę wojskową. Oba ugrupowania ŻZW i ŻOB, ze względu na różnice polityczne i plany walki, generalnie nie współpracowały ze sobą.

Niemcy

Niemcy zakładali, że dojdzie do walk, ale też, że będą one trwały 3 dni. Początkowo akcją dowodził szef warszawskiej SS płk Ferdynand von Sammern-Frankenegg, potem gen. SS Jürgen Stroop. W czasie walk siły niemieckie składały się z oddziałów policji – 234 żołnierzy i oficerów + jednostki pomocnicze o nieustalonej liczebności, jednostki Wehrmachtu (saperzy i artylerzyści) 59 żołnierzy, oddziały ukraińskie i łotewskie 337 żołnierzy i oficerów.

W sumie dysponowali oni 1174 karabinami, 135 pistoletami automatycznymi, 69 lekkimi i 13 ciężkimi karabinami maszynowymi, miotaczami płomieni. Do dyspozycji mieli armaty, 3 - 4 wozy pancerne i czołgi (6 sztuk ?). Stanowiska karabinów maszynowych często instalowali na dachach budynków otaczających getto. Pomimo ogromnej przewagi w ludziach i sprzęcie, wąskie ulice, oraz walki w bunkrach i budynkach utrudniały użycie czołgów, oraz ataki większych oddziałów na umocnione stanowiska obrońców.

Powstanie

Żydzi nie byli zaskoczeni, mieli świetne stanowiska obserwacyjne o od paru dni obserwowali koncentrację jednostek niemieckich wokół getta. Dodatkowo ŻOB otrzymywał informacje nt. Niemców od AK i GL. W nocy z 18 na 19 kwietnia, około godziny 2, getto zostało otoczone kordonem posterunków. ŻOB ogłosiło pogotowie bojowe. ŻZW po otrzymaniu sygnałów własnymi kanałami informacyjnymi, o koncentracji Niemców, też było zmobilizowane do walki.

19 kwietnia

Okolo godziny 6 nad ranem, Niemcy wkroczyli do getta w dwóch kolumnach ulicą Nalewki (od południa) i ulicą Zamenhofska od ulicy Gęsiej. Walki trwały 2 godziny na ulicy Nalewki i około pół godziny na Zamenhofska. Po nich Niemcy wycofali się zostawiając na placu boju zabitych i rannych.

W tych walkach stracili jeden (dwa ?) czołg – obrzucony koktajlami Mołotowa. Po południu, po objęciu dowództwa przez gen. SS Jürgena Stroopa (w/g jego raportu przejął on dowodzenie już o godzinie 8), Niemcy przystępują do kolejnego ataku. Również i tym razem zostają odparci.

Jednocześnie trwa akcja przeczesywania getta w poszukiwaniu ludności cywilnej, tego dnia na Umschlagplatz odesłano 580 osób. Około godziny 19-tej AK, w ramach akcji „Getto”, podjęła nieudaną próbę przebicia muru getta od strony ul. Bonifraterskiej. W walce zginęło kilku Niemców, dwóch Polaków, a czterech zostało rannych.

Wg niektórych relacji ŻZW już tego dnia toczy zażarte walki w rejonie pl. Muranowskiego, który Niemcy atakowali ze wszystkich stron. Po wojnie gen. SS Jürgena Stroop przyznał, że rejon pl. Muranowskiego był najbardziej ufortyfikowaną redutą w Getcie.

20 kwietnia

Tego dnia na terenie getta w rejonie Pl. Muranowskiego, zawisły dwie flagi polską białą czerwoną i żydowską białą niebieską (są relacje mówiące, że wydarzenie to miało miejsce dzień wcześniej). Flagi były widoczne z rejonu ulicy Bonifraterskiej. Wywieszane były najprawdopodobniej przez ŻZW.

Tego dnia Niemcy przypuścili szturm na teren Szopu Szczotkarzy – kwartał ulic Świętojska, Wałowa, Miła, Franciszkańska. Walki toczyły się także w rejonie ulicy Miłej i Placu Muranowskiego, gdzie ŻZW toczyło bój kolejny dzień. Pojedyncze starcia miały miejsce w rejonie głównych Szopów. Niemcy podjęli próbę pertraktacji w sprawie kapitulacji jednak ŻOB odrzuciła to ultimatum.

Na terenie getta zostały wyłączone prąd, gaz, oraz odcięta woda. Na teren getta Niemcy wprowadzili psy policyjne w celu wytropienia bunkrów, w których ukrywała się ludność cywilna. Zniszczono 19 bunkrów zatrzymano 505 osób. Tego dnia wieczorem około 19-tej, Grupa Specjalna Sztabu Głównego GL zaatakowała obsługę dział ustawionego na rogu ulic Nowiniarskiej i Franciszkańskiej. W wyniku akcji zlikwidowano obsługę dział wraz z ubezpieczeniem. Inna grupa GL podjęła nieudaną próbę zaatakowania muru getta na rogu ulic Gęsiej i Okopowej.

21 kwietnia

Taktyka walk uległa zmianie. Od tego dnia Niemcy poruszali się mniej licznymi grupami bojowymi, powstańcy z kolei, po załamaniu się frontu, starali się często zmieniać pozycje obronne atakując Niemców z różnych miejsc. Od tego dnia walki w getcie koncentrowały się prawie wyłącznie na bunkrach i terenach wokół nich. Gettowa linia obrony uległa załamaniu na skutek zastosowania przez Niemców taktyki wypalania budynków.

Tego dnia wznowiono walki na terenie Szopu Szczotkarzy, gdzie saperzy wysadzali i podpalali budynek po budynku. Niemcy w ten sposób starali się uniemożliwić Powstańcom przemieszczanie się pomiędzy bunkrami. Walki też trwały na ulicy Miłej i Franciszkańskiej. Część oddziałów ŻZW wycofała się tunelem na stronę aryjską.

22 kwietnia

Bliżej nieokreślona grupa bojowców podjęła kolejną również nieudaną akcję ataku na mur getta w rejonie ulicy Bonifraterskiej.

23 kwietnia – 16 maja

Grupy AK, GL, SOB i Milicji Ludowej RPPS podejmowały akcje zbrojne przeciw Niemcom, atakując m.in. mur w rejonie ulicy Okopowej, likwidując posterunki niemieckie wokół muru, czy niszcząc samochód z żołnierzami SS na ul. Freta. Akcje wokół getta trwały do początku maja.

23 kwietnia ŻOB ostatecznie wycofał się z terenu Szopu Szczotkarzy.

27 kwietnia

Niemcy po ciężkiej walce likwidują grupę (najprawdopodobniej ŻZW) przy Muranowskiej 6. W tym budynku znajdował się tunel prowadzący poza mury getta.

28 na 29 kwietnia

Gwardia Ludowa, przez właz na rogu ul. Ogrodowej i Żelaznej, ewakuowała pierwszą grupę około 40 osób, żołnierzy ŻOB i cywilów. Niestety z włazu nie wyszło około 15 osób, które ukryte były głębiej w kanale. Teren akcji był osłaniany przez 5-cio osobową grupę Gwardzistów uzbrojonych pistolety i granaty. Uciekinierzy ukryli się w opuszczonym budynku przy Ogrodowej 29.

Rankiem 29 kwietnia uciekinierzy zostali przewiezieni krytym samochodem ciężarowym w rejon Łomianek.

1 i 2 maja

Trwały zaciekle boje o trzy bunkry w rejonie ulicy Franciszkańskiej 30.

8 maja

Niemcy odkryli bunkier sztabu ŻOB na Miłej 18, po wypuszczeniu ludności cywilnej bojownicy przystąpili do walki, w której Niemcy użyli gazów bojowych. Tego dnia zginął Mordechaj Anielewicz i ok. 120 powstańców.

10 maja

Rankiem 10 maja GL. Około godziny 10-tej ewakuowali, na oczach przechodniów, z kanału przy ul. Prostej 51, grupę bojowników. Ładowali ich do podstawionej ciężarówki, której szofer został uprzednio sterroryzowany. Po około półgodzinie ciężarówka odjechała w kierunku Łomianek. Ze względu na tłum gapiów zdążyła wyjść grupa około 35 – 40 osób, wśród nich byli m. in. członkowie sztabu ŻOB Hirsz Berliński; Marek Edelman; Michał Rojzenfeld, Tuwia Borzykowski, Cywia Lubetkin. Wyjście pozostałych miało być zorganizowane później. Jednak część bojowników nie chciała zostać w kanałach. Wyszli i ukryli się w sąsiednich domach. Ktoś z ulicy zawiadomił Niemców i wywiązała się walka, w której wszyscy zginęli. Nie wiadomo, co stało się z grupą, która pozostała w kanałach.

Kilka innych grup powstańczych ewakuowały też AK ,oraz SOB.

16 maja

O godzinie 20.15 Niemcy wysadzili w powietrze Wielką Synagogę na Tłomackim. Był to symboliczny koniec powstania. Walki, choć sporadycznie trwały jeszcze do końca czerwca 1943 roku. Teren getta był dozorowany przez 3 batalion 23 pułku policji. W/g raportu Jürgena Stroopa w powstaniu udało się „ująć lub z całą lub z całą pewnością zgładzić ogółem 56065 Żydów. Do tej liczby należy jeszcze dodać Żydów, którzy zginęli na skutek wysadzenia w powietrze, pożarów itd., których liczby nie można było jednak ustalić.” Wg polskiej prasy podziemnej Niemcy stracili 86 zabitych i 420 rannych wg Stroopa liczby te wynosiły odpowiednio 16 zabitych i 85 rannych.

Jak po Powstaniu wyglądał teren getta, można obejrzeć na mapie lotniczej z 1945 roku. Getto było jedną wielką „pustynią gruzów”. Mapa dostępna jest na stronie: <http://www.mapa.um.warszawa.pl/>

„Cichy”

Literatura:

1. „Getto Warszawskie; Przewodnik po nieistniejącym mieście” B. Engelking, J. Leonciak; wyd. I; Warszawa 2001; WIFIS/PAN
2. Mapa Warszawy - <http://www.mapa.um.warszawa.pl/>
3. „ul. Prosta - 8 maja 1943”, „Cichy” - <http://strefacichego.pl/opowiadania/53.pdf>
4. „Lata okupacji” Stanisław Kopf; PAX Warszawa 1989
5. „Sprawozdanie dowódcy SS i policji dystryktu warszawskiego J. Stroopa o likwidacji getta warszawskiego. Fragmenty.” z 16 maja 1943, zawarte w „Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka” Tom II 1943 – 1945; Książka i Wiedza, wyd. 2; Warszawa 1972
6. „Żyd Polski – Żołnierz Polski (1939 – 1945)” H. Schlesinger, St. Borkowski; ŻIH Warszawa 2010
7. „Polski Słownik Judaistyczny” praca zbiorowa, Pruszyński i S-ka; Warszawa 2003
8. „Bohaterowi, Hochsztaplerzy, opisywacze- wokół Żydowskiego Związku Wojskowego” Dariusz Lebionka, Laurence Wienbaum; Stowarzyszenie Centrum Badań nad Zagładą Żydów; Warszawa 2011
9. „Żydowski Związek Wojskowy – historia przywrócona” August Grabski, Maciej Wójcicki; Sowa druk na życzenie; Warszawa 2008